

De imperativische infinitief in het Nederlands

Een corpusgebaseerde benadering

Daniël Van Olmen*

Abstract

This paper is a corpus-based investigation of the imperativial infinitive in Dutch. It offers an analysis of the distribution and the frequency of the form in present-day and historical Dutch, with reference to the imperative. It also examines the pragmatic functions that the imperativial infinitive fulfills in contemporary discourse. The prototypical use of the form is defined and compared to the most convincing characterization of its semantics in the literature. The paper concludes with a study of the correlation of the imperativial infinitive with negation, which is explained in terms of politeness.

1 Inleiding

De literatuur over de Nederlandse imperativische infinitief is niet echt uitgebreid. Buiten een terloopse opmerking hier en daar (Paardekooper 1951:98-99, Lambooy 1963:147-148, Weijnen 1971:98, Nieuwenhuijsen 1976-1977:457-458, De Haan 1992:100-102) en enkele korte stukken (Duinhoven 1984, Hoeksema 1992, Onrust 1996, Van der Wouden 1998) zijn er welgeteld drie taalkundigen die dit gebruik van de infinitief uitvoeriger behandelen: Blom (1987), Kirsner (2003) en Fortuin (2003). Dit artikel is een corpusgebaseerde, kwantitatieve aanvulling op de bestaande literatuur. In de tweede paragraaf wordt een stand van zaken van het onderzoek gegeven. In paragraaf drie worden de distributie en de pragmatische functies van de imperativische infinitief in een corpus van hedendaags Nederlands bekeken. De vierde paragraaf is een aanzet tot een diachrone studie. In de vijfde paragraaf wordt de link tussen de imperativische infinitief en ontkenning onder de loep genomen. Paragraaf zes ten slotte vat het artikel kort samen.

* De auteur is aspirant-onderzoeker bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO) en is verbonden aan het Centrum voor Grammatica, Cognitie en Typologie van de Universiteit Antwerpen, Rodestraat 14, 2000 Antwerpen, België. E-mail: daniel.vanolmen@ua.ac.be. Met dank aan Johan van der Auwera, Egbert Fortuin, Robert Kirsner, de externe beoordelaar en de redactie van *Nederlandse taalkunde* voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel. De studie past in het onderzoeksproject P6/44 over *Grammaticalisatie en (inter)subjectificatie* van de Belgische federale overheid.

2 Stand van zaken

2.1 Terminologie

Er circuleren diverse benamingen voor het onderwerp van dit artikel. Blom (1987) en Kirsner (2003) zijn traditioneel en spreken met een tweeduizend jaar oude tongval van de infinitivus pro imperativo. Fortuin (2003) is moderner en heeft het over de directieve infinitief. Maar geen van beide termen is geheel bevredigend. De Latijnse benaming lijkt te suggereren dat de infinitief gewoon invalt voor de imperatief en de twee vormen onderling verwisselbaar zijn, ten onrechte. Bij de voorbeelden in (1) en (2) rijzen al onmiddellijk problemen.

- (1) a Poets toch je tanden!
b * Toch je tanden poetsen!
- (2) a Bek houden!
b * Hou bek!

Als een modaal partikel zet *toch*, dat anders een bewering met klem tegenover het voorgaande plaatst, de taaldaad kracht bij (Vismans 1994:67-68). De oproep van de imperatief in (1a) om een van de principes van een goede mondhygiëne te respecteren wordt dus dwingender. Zoals (1b) aangeeft, is het modale *toch* niet aanvaardbaar in de infinitiefvorm. Een tweede verschil tussen de grammaticale vormen betreft de bezittelijke voornaamwoorden. De infinitief in (2a) kan er wel een verdragen bij *bek* maar heeft er eigenlijk geen nodig. Uit (2b) blijkt dat een blinde transformatie een ongrammaticaal product oplevert, omdat de imperatief niet zonder kan.

Ook Fortuins term is ontoereikend. Die dekt immers niet alle relevante gevallen van de infinitief. De gebruikelijke omschrijving van een directieve taaldaad is een poging van de spreker om de hoorder zover te krijgen dat hij of zij iets verricht. Een wens als (3a) of (3b) valt al niet onder deze definitie.

- (3) a Slaap wel!
b Goed slapen!

Het is weinig betekenisvol (3) te beschouwen als een oproep om een zekere stand van zaken

te verwezenlijken als de aangesprokene er eenvoudigweg geen greep op heeft. Toegegeven, een wens houdt net als een directieve taaldaad het verlangen van de spreker in dat de realiteit in overeenstemming is met zijn of haar woorden. Maar zinnen als (3) zijn volgens De Rycker (1990:259) ook deels declaratief en expressief: in de ogen van de spreker draagt de uiting op zich bij tot de verwerkelijking van haar inhoud en drukt ze zijn of haar welwillende houding tegenover de aangesprokene uit.

In de literatuur wordt ook sporadisch de benaming ‘imperativische infinitief’ gebruikt (Onrust 1996 bijvoorbeeld). Een voordeel van deze term is dat de infinitief in (3b) niet uit de boot hoeft te vallen, want het bijvoeglijke naamwoord kan perfect als volgt worden begrepen: met dezelfde pragmatische functies als de imperatief. Met deze interpretatie als criterium kan de imperativische infinitief ook vrij goed worden afgebakend van gevallen als (4) en (5).

- (4) Nou, je hebt je weer netjes gedragen: zo iemand met een stok slaan! Je moest je schamen! (Lambooy 1963:148)
- (5) De resultaten van het onderzoek? Wacht, even kijken.

De descriptie van een gestelde daad in (4) noch de op de spreker zelf gerichte overweging in (5) behoren tot het pragmatische potentieel van de imperatief (aan die laatste functie wordt doorgaans gestalte gegeven door de gerelateerde hortatiefconstructie met *laten*) en worden verder buiten beschouwing gelaten. Een bezwaar tegen de term is dat hij, net als ‘infinitivus pro imperativo’, de oppositionele vormcategorie noemt.¹ In tegenstelling tot de Latijnse term zinspeelt ‘imperativisch’ in dit artikel niet op volledige equivalentie, maar op functionele gelijkens.

2.2 Gebruik en betekenis

De informatie in de *Algemene Nederlandse spraakkunst* is beperkt: “De infinitief kan gebruikt worden in de functie van een imperatief. Dit gebruik komt vooral veel voor in opschriften, wanneer de aanspreking niet tot een bepaalde persoon gericht is” (Haeseryn e.a. 1997:102). De illustraties zijn ook, zoals (6), nagenoeg uitsluitend van het soort imperativische infinitief dat op muren of verpakkingen staat.

¹ Zowel Fortuin (p.c.) als de redactie hebben terecht op dit probleem gewezen.

(6) Glas inslaan en knop indrukken.

Het toepassingsgebied van de infinitief is echter veel ruimer dan zulke algemene geboden. Zo is een zin als (3b) wel degelijk bestemd voor een specifieke hoorder. Duinhoven (1984:151) merkt in dit verband op dat, in tegenstelling tot bij de imperatief, een of meerdere concrete aangesprokenen niet noodzakelijk maar gewoon mogelijk zijn.

Wat het gebruik van de imperativische infinitief volgens Blom (1987) en Kirsner (2003) typeert is dat men de infinitief aanziet als een deel van een procedure. De boodschap in (6) bijvoorbeeld krijgt normaal pas betekenis als er brand uitlaat. In deze noodsituatie kan een passant de door de infinitieven genoemde acties plaatsen in een “gestandaardiseerde reeks van handelingen” (Blom 1987:185) om iedereen te waarschuwen en zal hij of zij zich geroepen voelen het venster stuk te slaan en het alarm te activeren. Fortuin (2003:16) heeft echter een punt als hij schrijft dat het onduidelijk blijft hoe en wanneer men een vaste opeenvolging van stappen moet of kan onderkennen. Nog essentiëlere kritiek van Fortuin is dat die procedurele betekenis simpelweg niet altijd aan te wijzen is. Dat is onder andere het geval in (7).

(7) Nee, alsjeblieft, niet beginnen zingen!

Deze taaldaad maakt geen deel uit van een of andere routine voor de hoorders maar is een op zichzelf staande directief om toch maar vooral hun mond te houden.

De analyse van Fortuin (2003:17-25) zelf is erg overtuigend. Zijn vertrekpunt is dat de infinitief een abstracte stand van zaken uitdrukt: een actie of toestand die niet verankerd is in een specifieke tijd en persoon. Slechts in een imperativische context, d.w.z. als de spreker of schrijver zich met een imperativisch oogmerk tot iemand richt, kan de hoorder als het subject van zo'n stand van zaken worden opgevat. Bovendien treedt de infinitief op als predicaat van de uiting, net als de zelfstandig-naamwoordgroep in (8).

(8) Slecht nieuws, hoor!

Wat de spreker met (8) bedoelt, is dat er sprake is van slecht nieuws of, anders gezegd, dat de inhoud van de naamwoordgroep van toepassing is op (een component van) de huidige situatie. De keuze voor een infinitief wijzigt niets aan de werking van zulk een geïsoleerd predicaat. Een adequate omschrijving van de imperativische infinitief is dus dat de genoemde stand van

zaken volgens de spreker (niet) “geschikt, noodzakelijk of gepast” (Fortuin 2003:18) is in de gegeven omstandigheden. In (9) bijvoorbeeld heeft de spreker een scenario in zijn of haar hoofd waarin de inhoud van de infinitief natuurlijk uit de situatie voortvloeit. Iets in de zin van: als deze pillen de aangesprokene in een positieve gemoedsgesteldheid brengen, dan is het toch aangewezen dat hij of zij ze slikt.

(9) Je zou je er gelukkiger door voelen? Zeker nemen dan!

De kracht van de analyse blijkt uit de vele vaak erg eenvoudige verklaringen die ze aanreikt (Fortuin 2003:30-42). Zo kan de onaanvaardbaarheid van *toch* in (1b) worden toegeschreven aan een clash van tegengestelde pragmatische effecten. Het modale partikel zet de aansporing van de aangesprokene in de verf. De imperativische infinitief probeert met zijn betekenis van ‘contextuele passendheid’ deze taaldaad net te verdoezelen (Fortuin 2003:36-37).

Een opmerkelijke lacune in bijna al het tot nu gevoerde onderzoek, inclusief Fortuin (2003), is het gebrek aan systematisch corpusonderzoek (een welkome uitzondering is Kirsner 2003:80-88). Het is nochtans de enige manier om misschien erg plausibele uitspraken over, onder meer, de zeldzaamheid van naakte imperativische infinitieven (Paardekooper 1951:99) of over de frequentie van bepaalde gebruikstypes (Fortuin 2003:24) echt te checken. In de volgende paragraaf wordt een dergelijke studie van het hedendaags Nederlands ondernomen.

3 De imperativische infinitief in een corpus hedendaags Nederlands

3.1 Algemene observaties

Tabel 1 geeft het aantal attestaties van de imperativische infinitief en, ter vergelijking, van de imperatief in een gedeelte van het Corpus Gesproken Nederlands² en in een verzameling dramatische teksten.³ Voor de studie zijn de volgende componenten van het CGN gekozen: de

² Enkel de syntactisch geannoteerde sessies van het CGN zijn min of meer bruikbaar gebleken. Iedere denkbare lexicale, orthografische of woordsoortelijke zoekopdracht voor imperativische infinitieven of imperatieven levert immers zo veel irrelevante treffers op dat een verdere, manuele schifting onbegonnen werk is. Het gebrek aan corpusgebaseerd onderzoek heeft ongetwijfeld (ten dele) met deze moeilijkheden te maken. De resultaten van de syntactische query's met TigerSearch bevatten ook wel veel maar toch opmerkelijk minder attestaties die niet ter zake doen. Imperativische infinitieven vindt men door alle op zichzelf staande infinitiefgroepen op te sporen en imperatieven localiseert men door naar omgekeerde woordvolgordes en ongebonden tegenwoordige tijden te zoeken. De geraadpleegde componenten van het CGN zijn a, e, f, g en h.

³ Ter volledigheid, de collectie bestaat uit *Oom Edward heeft het weer* (F. Muylaert, 1986), *Aandacht! Aandacht! Renners in aantocht!* (L. Rozenstraten, 1987), *Sterke drank in Oud-Zuid* (G. Vleugel & T. Vorstenbosch, 1990), *Viktor en ik* (B. de la Parra, 2001) en *Blowing* (J. van den Berg, 2003). De eerste twee toneelstukken zijn Vlaams

directe conversaties, de zakelijke onderhandelingen, de spontane en de enigszins voorbereide discussies en de lessen. Typend voor al deze taalvariëteiten is de rechtstreekse en intensieve interactie tussen de gesprekspartners. De aanvulling met toneelstukken heeft een tweevoudige motivering. Aan de synchrone kant is er eenvoudigweg nood aan meer treffers. Aangezien je van dit type van geschreven taal, en in het bijzonder van de blijspelen en het jeugdtheater hier, mag aannemen dat het een hoge dichtheid aan imperativische taaldaden heeft en de spreektaal dicht benadert, ligt de keuze voor de hand. Aan de diachrone kant is drama een van de weinige vensters, met mat glas dan nog, op het gesproken taalgebruik door de eeuwen heen. De data uit hedendaagse toneelstukken kunnen dienst doen als vergelijkingsbasis voor het historisch onderzoek in de vierde paragraaf.

Van links naar rechts vermeldt Tabel 1 voor ieder subcorpus het totale aantal woorden (grootte), het aantal imperativische infinitieven in absolute cijfers (#) én per duizend woorden (/1000) en idem voor de imperatieven.

Subcorpora		Grootte	Infinitief		Imperatief	
			#	/1000	#	/1000
Directe conversaties	Nederlands	300.368	52	0,17	897	2,99
	Vlaams	146.745	13	0,09	310	2,11
	<i>Totaal</i>	<i>447.113</i>	<i>65</i>	<i>0,15</i>	<i>1207</i>	<i>2,70</i>
Overige componenten	Nederlands	151.669	17	0,11	378	2,25
	Vlaams	44.256	4	0,09	81	1,83
	<i>Totaal</i>	<i>196.925</i>	<i>21</i>	<i>0,11</i>	<i>459</i>	<i>2,33</i>
Drama	Nederlands	42.682	38	0,89	362	8,48
	Vlaams	38.606	12	0,31	190	4,92
	<i>Totaal</i>	<i>81.288</i>	<i>50</i>	<i>0,62</i>	<i>552</i>	<i>6,79</i>
Totaal		725.326	136	0,19	2218	3,06

Tabel 1: Frequenties van de imperativische infinitief en de imperatief in modern Nederlands.

Wat het meest in het oog springt, is hoe zeldzaam de imperativische infinitief al bij al is. Met nog geen twee attestaties per tienduizend woorden is hij onmiskenbaar het kleine broertje van de imperatief, die meer dan vijftien keer zo vaak voorkomt. Maar een kleine kanttekening is op haar plaats. Deze erg grote discrepantie valt allicht ten dele toe te schrijven aan het gebruik van imperatieven in allerlei vaste uitdrukkingen zoals (10) en wat men oneigenlijke contexten zou kunnen noemen, zoals (11).

en de overige zijn Nederlands. Bij de selectie van de imperativische infinitieven en de imperatieven is naar voren gekomen dat een grondige lectuur van heel het corpus onvermijdelijk is.

- (10) Uh vanaf Tunesië tot en met Suriname *noem maar op* welk land ter wereld dan ook.
(fn007217.118)
- (11) *Kom ga weg* (fn000902.54)

In (10) staat de lexicale inhoud van de imperatief nog op de voorgrond. In (11) is dat niet meer het geval. De spreker vaardigt met de eerste imperatief immers geen directief uit die tegenstrijdig is met de tweede maar wil de hoorder zachtjes aansporen gevolg te geven aan die oproep om zich te verwijderen. Nu moet men, om de grote verschillen in Tabel 1 in het juiste perspectief te plaatsen, weten dat dergelijke imperatieven in formules, als partikels of met overheersende discoursfuncties bijna de helft van alle treffers uitmaken terwijl de infinitief zulke toepassingen haast niet lijkt te kennen.

Tussen de diverse subcorpora zijn er enkele opvallende verschillen. Een eerste verschil is dat de frequenties van zowel de imperativische infinitief als de imperatief significant hoger zijn in het drama dan in het CGN. Dit ligt natuurlijk in de lijn van de verwachtingen omdat de toneelhandeling veel geconcentreerder is dan het echte leven of, anders gezegd, omdat er meer gebeurt op kortere tijd. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat ook het eerder conflictueuze karakter van de dialogen in deze stukken bijdraagt tot de aanzienlijke aantallen infinitieven en imperatieven. Dan zou er uiteraard wel een soortgelijk effect moeten zijn in de zogenoemde overige componenten van het CGN. Meningsverschillen lijken eigen te zijn aan debatten of onderhandelingen en in een lessituatie stuurt de leraar normaal voortdurend de acties van zijn of haar leerlingen. Toch bevat dit subcorpus niet meer attestaties dan de directe conversaties, integendeel. De frequenties liggen zelf lichtjes lager.

Een tweede frappant verschil betreft de tegenstelling tussen Nederland en Vlaanderen. Met uitzondering van de imperativische infinitieven in de discussies, onderhandelingen en lessen komen zowel de imperatief als de imperativische infinitief steeds beduidend vaker voor in het Nederlandse dan in het Vlaamse corpus. Een verklaring ligt niet voor de hand maar kan mogelijk worden gezocht in uiteenlopende pragmalinguïstische voorkeuren.

Een punt waarop Noord en Zuid in geen enkel subcorpus significant tegenover elkaar staan is de verhouding van de infinitief tot de imperatief. Wel is er opnieuw een onderscheid tussen het CGN en de toneelteksten. De gesproken taal telt circa negentien imperatieven voor elke infinitief terwijl het drama een proportie van slechts elf tegen een vertoont. Maar de relatieve oververtegenwoordiging van de imperativische infinitief lijkt voornamelijk te wijten

te zijn aan het beperktere gebruik door de schrijvers van formulaïsche, discoursgerelateerde en partikelachtige imperatieven. In de theaterwerken zijn die goed voor twintig procent van de treffers, in het CGN voor maar liefst zeventien procent.

3.2 Pragmatische analyse

De centrale vragen in deze paragraaf zijn met welke illocutionaire doelen voor ogen iemand een imperativische infinitief hanteert en, vanuit een negatief perspectief, welke imperativische doelen niet met een infinitief (kunnen) worden verwezenlijkt.

Stellen dat er onder taalkundigen niet echt overeenstemming is over de indeling van taaldaden, in het bijzonder de imperativische, is een open deur intrappen. De Haan (1986) onderscheidt er bijvoorbeeld zeven: het bevel, het advies, de waarschuwing, de instructie, de toestemming, de wens en de verwensing. De ANS vermeldt, weinig systematisch, ook nog het dringende en het vriendelijke verzoek, de aansporing, de geruststelling en het conditionele gebruik. Enkele bekende problemen voor pragmatische analyses zijn het veelvuldige gebruik van dezelfde begrippen voor andere illocutionaire doelen, de wildgroei aan nieuwe termen, de te strakke afbakening van een categorie als de directief en het gebrek aan aandacht voor discoursfuncties. Hoofdzakelijk op deze laatste twee punten biedt de door De Clerck (2006) verfijnde taxonomie van De Rycker (1990) een antwoord. Ze is wel vooral uitgewerkt met het oog op het pragmatische potentieel van de Engelse imperatief maar kan hier perfect worden gebruikt.⁴

In Tabel 2 worden kort de hoofdklassen gedefinieerd. Ze worden ook geïllustreerd met enkele concrete taaldaden en (contextloze) Nederlandse imperatieven.

Hoofdklasse	Definitie	Voorbeelden
Wilsvol directief	sterke oproep aan de hoorder, vaak in situaties met hiërarchische verschillen, om te doen wat de spreker, meestal in zijn of haar eigen voordeel, verlangt	gebod (<i>blijf staan</i>) en verzoek (<i>geef het zout alsjeblieft eens door</i>)
Niet-wilsvol directief	minder sterke oproep aan de hoorder, in situaties waarin hiërarchie irrelevant is, om te doen niet wat de spreker wil maar	suggestie (<i>doe je werk anders 's avonds</i>) en instructie (<i>snij de appel</i>)

⁴ Deze classificatie verschilt, zoals de externe beoordelaar opmerkt, van traditionele taxonomieën van taaldaden, omdat haar vertrekpunt niet pragmatisch is. Ze gaat uit van een grammaticale vorm en geeft een overzicht van al de functies van die vorm. De Clerck (2006:147) zelf spreekt, voor alle duidelijkheid, niet van ‘imperativische taaldaden’ maar van een “overview of the functions” van de imperatief. Die typering sluit evenwel perfect aan bij de interpretatie van het bijvoeglijke naamwoord ‘imperativisch’ in paragraaf 2.1.

	wat volgens hem of haar in het voordeel van de hoorder is	<i>in schijffes</i>)
Commissief directief	zwakke tot sterke verbintenis van de spreker om iets te doen dat meestal in het voordeel van hoorder én spreker is en vaak ook een actie door de hoorder vereist	toestemming (<i>ga je gang</i>) en uitnodiging (<i>kom binnen</i>)
Expressief directief	oproep aan de hoorder waarin vooral de houding van de spreker tegenover de hoorder wordt uitgedrukt en zijn of haar solidariteit wordt bevestigd of ontkend	steunbetuiging (<i>maak je geen zorgen</i>) en uitdaging (<i>doe niet zo belachelijk</i>)
Gemengd expressief	soort oproep waarmee de spreker de verwerkelijking vooruit hoopt te helpen van een stand van zaken waarover de hoorder geen controle heeft en die de houding van de spreker tegenover de hoorder verraadt	wens (<i>ga niet dood</i>) en verwensing (<i>val dood</i>)
Niet-directief	imperativische structuur die op geen enkele wijze oproept om iets te doen en vaak deel uitmaakt van een bewering	algemene waarheid (<i>verwarm water tot 100 graden en het kookt</i>)
Discoursgerelateerd	imperativische structuur die in de eerste plaats het discours mee vorm geeft en betrekking heeft op het contact tussen spreker en hoorder en op de structuur van het gesprek	discoursmarkeerder (<i>kijk, ik denk dat je je vergist</i>) en verwijzing (<i>zie pagina vier</i>)

Tabel 2: Taxonomie van imperativische taaldaden van De Clerck (2006:148-149).

Bij de imperativische infinitief als een wilsvolle directieve taaldaad kunnen de krachten van de oproep en van het verlangen van de spreker gaan van sterk tot erg sterk en zijn diverse machtsverhoudingen tussen hoorder en spreker mogelijk. Zowel in het gebod in (12) als in het bevel in (13) wordt de hoorder zo goed als geen ruimte gelaten om de directief te negeren en bekleedt de spreker een gezagspositie. De taaldaden verschillen in feite maar op een punt. Bij een gebod is de autoriteit van de spreker geïnstitutionaliseerd, bijvoorbeeld de tien geboden in de bijbel of de rol als kamervoorzitter in (12) (De Clerck 2006:101).

- (12) Meneer Duivesteijn *even blijven staan* want de heer van Steenhoven gaat u
interrumperen. (fn000162.18)
- (13) Marie Mag ik heel, heel erg alsjeblieft binnenkomen?
Suus Als je mijn voeten kust. [...]
Marie Met mijn tong!?

Suus *Likken!* Als een hond. (De la Parra 2001:251-252)

Een spreker hoeft trouwens de macht niet te hebben om een krachtige oproep te lanceren aan een hoorder. Dat tonen Esthers en Suus' directieven in (14) en (15) om te stoppen wel aan. De eerste spreker is het slachtoffer van de pesterijen van haar broer Jurgen en de tweede moet als jongere broer luisteren naar Tobias. Een belangrijk onderscheid tussen beiden is dat Suus een beroep doet op een zeker gevoel voor rechtvaardigheid (De Rycker 1990:222). Hij vindt zijn oproep legitiem omdat Tobias weinig begrip opbrengt voor zijn standpunt. De taaldaad in (15) wordt daarom een eis genoemd. De infinitief in (14) vervult de rol van smeekbede.

- (14) Jurgen [...] (richt de camera op Esther) Maar Esther Beumer, begrijp ik het goed dat jij dus niet zo blij bent met zo'n vrolijke moeder?
- Esther (houdt haar hand voor haar gezicht) *Niet doen* Jurg. (Van den Berg 2003:28)
- (15) Tobias Je moet in ieder geval boterhammen mee naar school, zal ik ...
- Suus Nee. Niet. Niks. *Ophouden!* [...] Ik mag dit niet en dat niet en dan moet ik weer eten. [...] Ik vind eten vies en jullie zijn stom! Ik haat jullie omdat jullie nooit iets begrijpen. (De la Parra 2001:240)

De imperativische infinitief verschijnt ook vaak als een verzoek. De kracht van een dergelijke wilsvolle directief is minder sterk dan die van de taaldaden in (12) tot (15). De dialoog in (16) is een goede illustratie.

- (16) A Ja mam doe maar.
- B *Even wachten.*
- A Ik doe niks. (fn.000455.38-40)

De relatie tussen B en A, een moeder en een dochter die een gezelschapsspel aan het spelen zijn, is hiërarchisch vrij neutraal. De oproep om eventjes niets te doen vloeit wel voort uit een op zichzelf gericht verlangen van B maar is in deze omstandigheden niet zo onontkoombaar. Anders gezegd, B vraagt 'gewoon' aan haar dochter of/dat ze een momentje wacht.

Sprekers kunnen de imperativische infinitief ook hanteren voor niet-wilsvolle directieve doeleinden. Die worden in het model van De Clerck (2006) verder onderverdeeld in adviezen, waarschuwingen, aanbevelingen, suggesties en instructies. Wat de eerste drie gemeen hebben

is dat de hoorder telkens met niet al te sterke aandrang wordt opgeroepen te doen wat volgens de spreker het beste is. Een suggestie als in (17) reikt niet de oplossing bij uitstek aan maar presenteert, met bijna geen druk, een van diverse mogelijkheden. Zoals in dit geval, kan het modale hulpwerkwoord *kunnen* er meestal gemakkelijk bij gedacht worden. Bij een instructie als (18), waarin de spreker erg kenmerkend iemand een vaardigheid probeert bij te brengen, verdwijnt de wil dat de hoorder de directief ook echt uitvoert helemaal naar de achtergrond. De spreker doet vaak niet meer dan de stappen opsommen die moeten worden doorlopen om een bepaald doel, zoals gezonde soep maken, te bereiken.

- (17) A 'k Heb al naar Orange gebeld en ik heb een gedetailleerde rekening gevraagd. En ik heb gezegd dat wij van adres veranderd waren en dat dat waarschijnlijk nog op 't oude adres is hè. [...]
- B Volgens mij ligt dat bij de Post.
- A Denkt de gij dat?
- B *ns Reclameren bij de Post.*
- A Ja. (fv400100.13-20)

(18) *Eerst het water koken* en dan pas de groenten erin. (Rozenstraten 1987:44)

De voorbeelden in (19) tot (21) moeten de drie resterende niet-wilsvolle directieve taaldaden aanschouwelijk maken.

- (19) A Een schaap dan?
- B Nee 'k heb niks. Nou schaap waarvoor?
- C *Twee kaarten vragen hoor* doet ie bij jou ook. (fn007802.251-253)
- (20) Nou een half uurtje denk ik *goed uitkijken* want overal flitspalen. (fn000773.365)
- (21) 't Is goed ter controle en op 't tentamen moet je dat natuurlijk ook gebruiken als controlemogelijkheid maar wees slim en probeer 't eerst zelf te redeneren en *daarna pas controleren of 't goed uh of 't klopt.* (fn009091.223)

In (19) geeft C aan B het advies om, net als A, bij een transactie in het gezelschapsspel niet een maar twee kaarten te eisen. Hoewel een onrechtstreekse bevrediging van wraakgevoelens niet uitgesloten is, heeft C geen onmiddellijk belang bij de directief. Het staat B in zekere mate ook vrij al of niet in te gaan op de oproep. Het primaire verschil tussen een advies en een

waarschuwing als (20) is dat de hoorder volgens de spreker in het tweede geval de gevolgen zal moeten dragen als hij of zij de raad in de wind slaat. In (20) zullen die waarschijnlijk van financiële aard zijn. Het onderscheid tussen een advies en een aanbeveling heeft te maken met reikwijdte en gezag. Een aanbeveling zoals (21) overstijgt doorgaans het hier en nu en is op meerdere situaties van toepassing, wat uiteraard kan worden gezegd van de wijsheid om geen blind vertrouwen te stellen in een controlemechanisme. Typerend voor deze vorm van raad is dat de spreker, een leraar in het voorbeeld, door zijn of haar vermeende ervaring of kennis een bepaalde autoriteit heeft.

De imperativische infinitief wordt in de data maar op twee wijzen commissief directief gebruikt: als een conditionele toestemming en een conditioneel dreigement. De infinitieven in (22) en (23) zijn respectievelijke voorbeelden.

- (22) Dus Kristof ja maar nee uh uh *lachen* pas als je 't het kan uh verbeteren zou ik zo zeggen. (fv400050.102)
- (23) Suus Keihard muziek draaien en heel veel vriendjes meenemen elke dag.
Tobias *Vooraf doen*. Ik zoek wel een andere familie. (De la Parra 2001:235)

De leraar in (22) is niet blij met het gedrag van zijn leerling en geeft aan dat hij het, zogezegd, pas kan dulden als Kristof zijn fout weet te corrigeren. De spreker engageert zich, met andere woorden, voorwaardelijk om verder geen bezwaar te maken tegen het gelach van zijn leerling. Een infinitief als in (23) kan slechts in combinatie met een al dan niet expliciete consequentie de functie van conditioneel dreigement vervullen (De Clerck 2006:125). In (23) is het gevolg uitgedrukt in de volgende zin. Tobias verbindt zich er nadrukkelijk toe om iets te doen in het nadeel van de hoorder, zijn jongere zus, en wel om haar in de steek te laten, als die de door de infinitief genoemde actie durft realiseren.

Van de expressieve directieven komen zowel de uitdaging als de steunbetuiging voor in de vorm van een imperativische infinitief. Een afwijzende houding is bijzonder duidelijk in (24). De moeder ventileert in de infinitiefgroep vooral haar negatieve gevoelens tegenover de reactie van haar dochter. De keuze voor het groffe *janken* in plaats van *huilen* of *wenen* is niet toevallig. In (25) zegt Sybil aan Anne-Marie dat het niet nodig is om te geagiteerd te zijn. Op die manier betoont ze medeleven aan haar tante en wil ze haar geruststellen, zoals ook blijkt uit Sybils tweede zin.

- (24) Moeder Jij denkt dat je wat meemaakt hè – [...] Dit is nog maar het begin. Het wordt alleen maar erger.
 Esther (moet huilen)
 Moeder *Niet beginnen te janken Es.* (Van den Berg 2003:47)
- (25) A-M Ik insinueer niets. Natuurlijk doe ik dat niet. Maar je kent het spreekwoord van de ouwe bok.
 Sybil *Niet doorslaan tante.* Ik houd een oogje in het zeil. (Muylaert 1986:27)

Imperativische infinitieven met discoursfuncties tot slot zijn, zoals al gezegd, erg zeldzaam. In het corpus hier heeft enkel de collocatie *even wachten* in de Nederlandse directe conversaties echt betrekking op het discours.

- (26) A Maar waarom kun je 't dan niet laten liggen in 't gebied? Nou ligt 't ook gewoon op een pad bij iemand achter de tuin.
 B Nou ...
 C Ja maar da's erger.
 B Nee.
 A Nee *even even wachten.*
 C Mm-hu.
 A Waarom is dat erger? (fn000334.74-81)
- (27) A Even kijken waar is ...
 B En je kunt ook uh vier uur 's middags. Ja maar dan ... Dat is een TGV dan die je moet reserveren.
 A *Even wachten hoor* van zaterdag of zondag overnachten we in Parijs.
 (fn000485.228-232)

Na de eerste spreekbeurt van A in (26) trachten zowel B als C het woord te nemen. Wanneer B dan negatief reageert op de opmerking van C, treedt A de eerste bij om nadien dadelijk met de imperativische infinitief, een directief om geduld te hebben, de beurt in handen te houden. Door te hummen stemt B in met het manoeuvre van A. In (27) gebruikt A *even wachten* niet om de spreekbeurt te bewaren maar om ze te verkrijgen. De oproep om niet door te gaan, die versterkt wordt door het aandachtspartikel *hoor* (Kirsner 2003:62-64), creëert de indruk dat A over contextueel relevante informatie beschikt, te weten een correctie van wat B beweert, en

biedt haar op hetzelfde moment de kans en de tijd om de beurt aan haar gesprekspartner te ontfutselen.

Tabel 3 vat de pragmatische analyse door de auteur van alle imperativische infinitieven in de data samen en geeft voor elk subcorpus (NL, VL en Tot staan voor Nederlands, Vlaams en totaal) het aantal treffers van de hoofdklassen en van de specifiekere taaldaden. Merk wel op dat de klassen van de gemengd expressieve en de niet-directieve functies ontbreken, omdat er van geen van beide in het corpus voorbeelden zijn gevonden.

Hoofdklasse	Taaldaad	Directe conversaties			Andere componenten			Drama			Totaal
		NL	VL	Tot	NL	VL	Tot	NL	VL	Tot	
Wilsvol directief	gebod	0	0	0	2	0	2	0	0	0	2
	bevel	11	0	11	0	0	0	9	0	9	20
	eis	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1
	smeekbede	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1
	verzoek	9	3	12	2	0	2	7	1	8	22
	<i>Totaal</i>	20	3	23	4	0	4	18	1	19	46
Niet-wilsvol directief	advies	8	2	10	4	1	5	8	3	11	26
	waarschuwing	2	1	3	2	0	2	4	2	6	11
	aanbeveling	3	0	3	2	0	2	4	3	7	12
	suggestie	5	4	9	0	0	0	1	0	1	10
	instructie	11	1	12	5	2	7	0	2	2	21
	<i>Totaal</i>	29	8	37	13	3	16	17	10	27	80
Commissief directief	dreigement	0	1	1	0	0	0	1	0	1	2
	toestemming	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1
	<i>Totaal</i>	0	1	1	0	1	1	1	0	1	3
Expressief directief	steunbetuiging	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
	uitdaging	0	1	1	0	0	0	2	0	2	3
	<i>Totaal</i>	0	1	1	0	0	0	2	1	3	4
Discours	<i>Totaal</i>	3	0	3	0	0	0	0	0	0	3

Tabel 3: Frequenties van de pragmatische functies van de imperativische infinitief in modern Nederlands.

Over mogelijke verschillen tussen het CGN en het drama of tussen Nederland en Vlaanderen valt, onder andere vanwege de dikwijls erg kleine aantallen, niets significant te zeggen. Toch moet opgemerkt worden dat de relatief grote hoeveelheden bevelen in de Nederlandse directe conversaties en dramatische teksten te wijten lijken te zijn aan de aanwezigheid in de context van een al of niet gespeelde hond. Die wordt, zoals in (20), de hele tijd gecommandeerd te likken, blaffen, liggen enzovoorts. Ook de cijfers voor suggesties en instructies in het toneel

mogen kort vermeld worden. Vooral in vergelijking met het CGN zijn er in dit subcorpus erg weinig infinitieven die optreden als een van die twee taaldaden. Het confrontationele karakter van de stukken, met speelse tot hevige ruzies en misverstanden allerhande, staat het frequente gebruik van deze volstrekt niet-wilsvolle en zeer zwakke directieven mogelijk in de weg.

Uit de algemene taxonomische gegevens in Tabel 3 blijkt dat er twee hoofdklassen van taaldaden zijn die er met kop en schouder boven uitsteken. De wilsvolle en de niet-wilsvolle directieven vertegenwoordigen samen in elk subcorpus en in totaal meer dan negentig percent van alle imperativische infinitieven. De verhouding tussen beide categorieën is alles behalve evenwichtig. De infinitief is steeds, in alle drie de onderdelen van het corpus, veel vaker een niet-wilsvolle dan een wilsvolle directief. Opgeteld zijn er zo goed als twee niet-wilsvolle taaldaden, in het voordeel van de hoorder, voor elke wilsvolle taaldaad, in het voordeel van de spreker. Van iets minder dan de helft van de infinitieven in de laatste klasse is de kracht van de oproep aan de hoorder en van het verlangen van de spreker bovendien eerder bescheiden. Anders gezegd, wat betreft frequentie staan de verzoeken bijna op dezelfde hoogte als de sterk directieve groep van de bevelen, de geboden, de smeekbede en de eis. Volgens deze resultaten is de imperativische infinitief in gebruik dus doorgaans gelieerd met een minder sterke tot een zwakke directiviteit. Overigens staan de veelvuldige verzoeken nog op een tweede gebied dicht bij de niet-wilsvolle directieve categorie dan de andere wilsvolle directieven. Die zijn per definitie hiërarchisch gemarkeerd terwijl bij verzoeken de impact van gezagsfactoren vaak beperkt is, net als bij de niet-wilsvolle directieve taaldaden uitgezonderd de aanbevelingen. Men kan bijgevolg terecht zeggen dat de infinitief hier⁵ hoofdzakelijk in hiërarchisch neutrale omstandigheden opduikt. Resumerend kan het prototypische gebruik van de imperativische infinitief als volgt worden gekarakteriseerd:

(28) Gebruikskennmerken in toenemende mate van specificiteit:

- in zuiver directieve contexten;
- met een mindere sterke tot zwakke oproep aan de hoorder en met een minder sterk tot zwak verlangen van de spreker;
- in hiërarchisch neutrale contexten;

⁵ De invloed van de corpusselectie op bijvoorbeeld de gezagsrelaties tussen sprekers mag zeker niet onderschat worden. Met name de keuze voor de directe conversaties van het CGN biedt het voordeel van spontane taaldata maar sluit mogelijk ook door de gelijkwaardigheid van en de vaak gezellige sfeer tussen de deelnemers sterk hiërarchische taaldaden als een bevel of een smeekbede uit. Anderzijds lopen de cijfers van de toneelcomponent, met een veel diverser scala aan omstandigheden, wel opvallend gelijk met die van het CGN.

- in het voordeel van de hoorder.

Het eerste kenmerk geeft aan dat de infinitief maar heel zelden niet-directieve en commissieve en expressieve directieve toepassingen kent. Het tweede staat voor de dominantie van het type directiviteit van de niet-wilsvolle directieven en de verzoeken (en, in de geest van De Clerck 2006:149, van de expressieve directieven en de toestemming). Met het derde kenmerk wordt een iets kleinere groep van adviezen, waarschuwingen, suggesties, instructies en een massa verzoeken getypeerd (en, ter volledigheid, steunbetuigingen en uitdagingen). Het vierde en laatste kenmerk duidt de overheersende niet-wilsvolle directieve hoofdklasse aan (en ook de twee uitdrukkingen van steun en toestemming).⁶

3.3 *Bespreking*

In deze paragraaf wordt nagegaan wat de corpusdata en het prototype van de imperativische infinitief betekenen voor de bevindingen en de claims in de literatuur.

In het licht van (28) blijkt Kirsners (2003:64) bewering dat de infinitief alleen geboden en bijvoorbeeld geen verzoeken kan uitdrukken onjuist te zijn. Integendeel zelfs: een verzoek sluit beter aan bij de gebruikskenmerken dan een gebod, dat bij hem voor elke sterke directief staat. Fortuins (2003) semantische karakterisering van de imperativische infinitief lijkt wel in lijn te zijn met het prototype. Immers, uit de betekenis van passendheid of geschiktheid van de genoemde handeling spreekt niet onmiddellijk een krachtige directief. Ook de door Fortuin (2003:20-24) onderkende gebruikstypes van de imperativische infinitief liggen globaal in het verlengde van de kenmerken uit (28). Zo duidt een puur procedurele infinitief als (6) gewoon aan wat volgens een gestandaardiseerde reeks van acties in bepaalde omstandigheden kan of moet gebeuren. De betrokkenheid van de schrijver of spreker is in de regel minimaal en de stand van zaken, zoals een aanwijzing om alarm te slaan, is dikwijls in het voordeel van de hoorder. Een type als (9) “veronderstelt de vraag welke handeling voor de hoorder passend is” (Fortuin 2003:24) volgens een specifiek scenario. Zoals in het voorbeeld is de hoorder vaak

⁶ Een kleine kanttekening is hier wel op haar plaats. De analyse in deze alinea is gebaseerd op de verschillende pragmatische componenten van taaldaden, zoals die in de tweede kolom van Tabel 2 en de daarop volgende uitleg beschreven zijn. Vertrekken vanuit de afzonderlijke taaldaden werpt toch een enigszins ander licht op de zaak. De adviezen, de instructies en de verzoeken zijn met zesentwintig en tweemaal eenentwintig treffers de drie meest frequente taaldaden maar de bevelen liggen met twintig gevallen, vijftien percent van alle infinitieven in het corpus, niet ver achterop. Deze krachtige, hiërarchisch gemarkeerde, wilsvolle directieven in het voordeel van de spreker voldoen aan slechts een van de gebruikskenmerken van de imperativische infinitief maar staan wel op de vierde plek. Ze zijn, met andere woorden, niet zo marginaal als (28) mogelijk suggereert.

de begunstigde. Nog twee andere gebruikstypes zijn geïllustreerd in (29) en (30).

(29) Wel verkleden hè!

(30) Spelen maar!

In (29) herinnert de spreker de hoorder aan het belang van de door de infinitief genoemde stand van zaken. Vaak gaat het, zoals in het voorbeeld, om een handeling die de spreker wil zien gebeuren en (on)rechtstreeks in zijn of haar voordeel is. In (30) is de relatie tussen de gesprekspartners hiërarchisch niet neutraal: de spreker, een scheidsrechter bijvoorbeeld, heeft het gezag om het startsein te geven. Toch zijn de oproep en de wil van de spreker niet sterk te noemen omdat de uiteindelijke realisatie van de actie contextueel gegeven is. Deze twee types beantwoorden dus niet of maar gedeeltelijk aan het prototype in (28).

Fortuin (2003:24) noemt de toepassingen van de imperativische infinitief uit de vorige alinea frequent.⁷ In het al bij al beperkte corpus hier komen gevallen als (6), (9) en (29) ook inderdaad vaak voor. Vanwege de gesproken aard van de data zijn er geen opschriften, hét model van de procedurele infinitief, aangetroffen. Instructies als (18) of aanbevelingen als (21) zijn echter evenzeer onderdelen van een vaste aaneenschakeling handelingen. Gevallen als (30) zijn niet terug te vinden in de data. Echt verbazingwekkend is dat wel niet. In het huidige corpus en met name het CGN lijken startseinen onwaarschijnlijk. Onder andere in sportcontexten zullen er zich ongetwijfeld meer gelegenheden voordoen om een zin als (30) te zeggen.

Een markante conclusie uit (28) is dat infinitieven amper commissief directief worden gebruikt. De reden is dat de betekenis van de imperativische infinitief moeilijk verenigbaar is met zulke functies (Fortuin 2003:28-29 over toestemmingen en uitnodigingen). De imperatief, ter vergelijking, kan een heel gamma aan functies vervullen waarin de spreker zich engageert om iets te doen of te laten geschieden, een aanbieding als (31) bijvoorbeeld.

(31) Hier, neem nog een praline.

De spreker duidt niet aan wat hij of zij zelf passend of noodzakelijk vindt in de situatie. Wel wil hij of zij een mentaal obstakel, de eventuele inhibities van de hoorder(s), wegnemen en de

⁷ Fortuin (p.c.) erkent dat die bewering niet met cijfers wordt gestaafd maar merkt met recht op dat frequentie geen grote rol speelt in zijn artikel.

hoorder(s) daarenboven stimuleren om een praline te nemen. Alleen in expliciet of impliciet conditionele contexten als (22) en (23) kan de infinitief verschijnen. De idee van passendheid is er dan ook relevant. De toestemming in (22) bijvoorbeeld bestaat erin dat het volgens de spreker enkel gepast is voor Kristof om te lachen in de omstandigheden van de bijzin.

Andere hoofdklassen die uitblinken in afwezigheid of infrequentie zijn de gemengde expressieven en de discoursgerelateerde toepassingen. Wederom blijken de eigenschappen van de imperativische infinitief een (partiële) rol te spelen. Zo behoeft het vermoedelijk geen betoog dat een verwensing niet compatibel is met de notie van geschiktheid van een actie of toestand in de omstandigheden. Wat eigen is aan discoursfuncties zoals aandacht trekken, onderbreken, nadruk leggen en aansporen (die onder andere door de imperatieven *zeg*, *luister*, *kijk* en *kom* kunnen worden vervuld) is dat er geen contextuele inbedding is en de prikkeling van de hoorder centraal staat. Elke manier om iemands aandacht te trekken bijvoorbeeld komt per definitie uit het niets en kan zich, zoals het partikel *hé*, het best direct tot de hoorder richten. Het gebruik van een infinitief is dan weinig waarschijnlijk. Immers, de oproep aan de hoorder is niet inherent aan die vorm maar moet worden ontleend aan een imperativische context, die zelden gegeven is bij discoursfuncties.

Ten slotte bevestigen de data Paardekoopers (1951:99) intuïtie dat de imperativische infinitief niet vaak naakt verschijnt. Infinitieven zonder aansprekingen, bijwoorden, lijdende voorwerpen en dergelijke zijn slechts goed voor een tiende van alle attestaties. Opvallend is wel dat amper elf procent van alle imperativische infinitieven in het corpus geaccentueerd wordt door *hè* of *hoor* en maar vijftien procent verbonden is met modale partikels. De enige partikels die meer dan een keer voorkomen, zijn *even* en *gewoon*. Verder onderzoek moet de combinatorische voorkeuren van de imperativische infinitief in meer detail in kaart brengen.

4 De imperativische infinitief in een corpus Nederlands van 1680 tot nu

Deze korte paragraaf wil, zoals al gezegd, een eerste stap zijn op weg naar een kwantitatief onderzoek van de diachronie van de imperativische infinitief. De noodzaak van een dergelijke studie blijkt uit de vaak weinig onderbouwde beweringen in de literatuur. Weijnen (1971:98) bijvoorbeeld beschrijft de imperativische infinitief als een Vroegnieuw nederlandse innovatie maar baseert zich op niet meer dan een handvol geïsoleerde attestaties uit secundaire bronnen. Volkomen intuïtief is de opmerking in Duinhoven (1984:156) over “het toenemende gebruik van andere imperatiefvormen”, waaronder de infinitief. Tabel 4 moet aan de behoefte aan

historische cijfers voldoen. De resultaten van het hedendaagse drama worden er naast die van kluchten en blijspelen uit de achttiende, negentiende en twintigste eeuw gelegd.⁸

Subcorpora		Grootte	Infinitief		Imperatief	
			#	/1000	#	/1000
1980-nu	Nederlands	42.682	38	0,89	362	8,48
	Vlaams	38.606	12	0,31	190	4,92
	<i>Totaal</i>	<i>81.288</i>	<i>50</i>	<i>0,62</i>	<i>552</i>	<i>6,79</i>
1930-1980	Nederlands	50.705	43	0,85	494	9,74
	Vlaams	39.831	11	0,28	349	8,76
	<i>Totaal</i>	<i>90.536</i>	<i>54</i>	<i>0,60</i>	<i>843</i>	<i>9,31</i>
1880-1930	Nederlands	53.901	11	0,20	534	9,91
	Vlaams	30.113	20	0,66	400	13,28
	<i>Totaal</i>	<i>84.014</i>	<i>31</i>	<i>0,37</i>	<i>934</i>	<i>11,12</i>
1780-1880	Nederlands	29.692	2	0,07	300	10,10
	Vlaams	33.740	0	0	444	13,16
	<i>Totaal</i>	<i>63.432</i>	<i>2</i>	<i>0,03</i>	<i>744</i>	<i>11,73</i>
1680-1780	Nederlands	63.206	0	0	702	11,11

Tabel 4: Frequenties van de imperativische infinitief en de imperatief in het Nederlands van de achttiende tot de eenentwintigste eeuw.

Voor een goed begrip van de tabel: ten eerste wordt de tijdspanne van honderd jaar van de oudste subcorpora in twee gelijke delen gesplitst voor de periode 1880-1980 en ten tweede zijn er geen gegevens opgenomen van 1680 en vroeger omdat de imperativische infinitief al in 1780-1880 en 1680-1780 nauwelijks of niet is aan te treffen.

De vergelijking van de Nederlandse en de Vlaamse diachrone gegevens levert een zeer grillig beeld op. In de periode 1880-1930 komen de imperativische infinitief en vooral de imperatief bijvoorbeeld beduidend vaker voor in het Vlaamse dan in het Nederlandse drama. Maar in de teksten van 1930-1980 zijn de rollen omgedraaid en liggen de Vlaamse frequenties plots lager dan de Nederlandse. Enig voorbehoud bij de cijfers is dus wel aangewezen. Toch

⁸ Concreet bevat het diachrone corpus de volgende toneelstukken: 1. *De ridder van Damocles* (M. Fontenel, 1946), *De rose pyama* (A. van der Lugt, 1950), *De dans van de reiger* (H. Claus, 1962) en *En ik dan?* (A.M.G. Schmidt, 1969) voor 1930-1980; 2. *Don Torribio* (F. van Eeden, 1887), *Bastiaan Stoppel* (L. Scheltjens, 1911), *De candidatuur-Van Bommel* (J. de Koo, 1919) en *De groote neuzen* (G. Martens, 1925) voor 1880-1930; 3. *De bultenaer* (K. Onderet, 1834), *De neven* (P.T.H. van den Bergh, 1837), *Uilenspiegel of de gefopte bruidegoms* (H. Van Peene, 1842) en *De koffij-veiling* (G. van der Linde 1975[1859]) voor 1780-1880; 4. *Het wederzyds huwelyksbedrog* (P. Langendijk, 1712), *De Puiterveense helleveeg* (A. Alewijn, 1720), *De bruiloft van Kloris en Roosje* (anoniem, 1743) en *Pietje en Agnietje of de doos van Pandora* (O.Z. van Haren, 1779) voor 1680-1780. Met uitzondering van de oudste periode, waarvoor kluchten en blijspelen uit Vlaanderen moeilijk te verkrijgen zijn, telt elke periode twee Vlaamse en twee Nederlandse theaterwerken. Om alle imperativische infinitieven en imperatieven in het corpus te vinden is een volledige lezing opnieuw onontkoombaar gebleken.

zijn er twee duidelijke algemene tendensen in Tabel 4. Enerzijds is er de relatief snelle maar absoluut matige toename in het gebruik van de infinitief. Die treedt hier pas in de negentiende eeuw op de voorgrond met amper twee attestaties. In de daaropvolgende periode zijn er, met grofweg vier gevallen per tienduizend woorden, al twaalf keer zoveel infinitieven. In 1930-1980 en 1980-nu stijgt die frequentie tot (voorlopig?) slot met nog eens vijftien procent. Anderzijds is er een opvallende terugval van het aantal imperatieven in de twee meest recente subcorpora. Van 1680 tot 1930 blijft de frequentie vrij constant tussen elf en twaalf attestaties per duizend woorden. In de periodes 1930-1980 en 1980-nu daalt die geleidelijk tot nog geen zeven gevallen per duizend woorden, een vermindering van zo maar even veertig procent.

Hebben Weijnen en Duinhoven dan toch simpelweg gelijk? Het antwoord op deze vraag moet *ja máár* zijn. De getallen in Tabel 4 tonen aan dat de imperativische infinitief inderdaad “betrekkelijk jong” is, mogelijk zelfs jonger dan Weijnen (1971:98) suggereert. Ook de claim van Duinhoven lijkt te worden bevestigd. Het gebruik van de imperatief gaat immers omlaag terwijl dat van de infinitief omhooggaat. Beide trends houden elkaar echter niet in evenwicht of, met andere woorden, in absolute termen compenseert de bescheiden stijging van het aantal imperativische infinitieven de sterke daling van het aantal imperatieven niet. Hebben nog andere grammaticale of lexicale middelen deel van het gebied van de imperatief ingepalmd? Is er invloed van wisselende genreconventies op de hoeveelheid imperativische taaldaden? Een uitgebreid historisch pragmatisch onderzoek lijkt zich op te dringen maar valt helaas buiten het bestek van dit artikel.

Ook de vraag hoe de imperativische infinitief juist is ontstaan zal hier geen bevredigend, corpusgebaseerd antwoord krijgen. Vooral de lage frequenties in de oudere periodes laten dat niet toe. Een hypothese in het licht van Evans’ (2007:367) analyse van de Duitse, Italiaanse en Hebreeuwse tegenhangers is die van de imperativische infinitief als een type insubordinatie: “the conventionalized main clause use of what, on prima facie grounds, appear to be formally subordinate clauses.” Het onderhavige gebruik van de infinitief zou dan een ellips zijn van een deontisch modaal hulpwerkwoord als *moeten* of *zullen* met een onderwerp in de tweede persoon. Een zelfstandige infinitief als (32a) zou teruggaan op iets als (32b).

- (32) a Nu niet zo zuur zien. (Van den Bergh 1912[1837]:55)
b [Je moet] nu niet zo zuur zien.

Erg aannemelijk is deze veronderstelling echter niet. Een startsein als (30) bijvoorbeeld heeft

een woordvolgorde die niet te rijmen valt met een ellips, zoals (33) aantoont. Bovendien kon een infinitiefgroep al perfect op zichzelf voorkomen vóór de opkomst van de imperativische infinitief. Een zin als (34), uit het subcorpus 1680-1780, suggereert dat het ontstaan van die vorm misschien niet meer om het lijf heeft dan het plotselinge gebruik van een al zelfstandige infinitiefgroep in een imperativische context.

(33) * Je mag spelen maar.

(34) *Pietje mij helpen!* Hij is niet eens aan ons huis geweest sedert de storm van deze morgen. (Van Haren 1954[1779]:60)

5 Ontkenning

Een blik op de talen van de wereld leert dat de prohibitief, de grammaticale vorm waarmee de spreker de hoorder oproept een stand van zaken niet te realiseren, in het Nederlands enigszins exotisch is. Uit een steekproef van 495 talen in van der Auwera & Lejeune (2005) blijkt dat meer dan drie vierde van de talen de prohibitief met speciale middelen aanduiden: een andere ontkenning dan in de mededelende zin en/of een andere werkwoordsvorm dan de imperatief. Zo behoudt het Spaans de negatie *no* uit de declaratief maar opteert het voor de subjunctief in plaats van de imperatief (voorbeelden van de overige combinaties in van der Auwera 2006). Het Nederlands maakt, net als bijna alle West-Europese talen, in de prohibitief gebruik van de ontkenning uit de mededelende zin. Zoals de grote burens in Frankrijk, Duitsland en Engeland kiest het ook ‘gewoon’ voor een werkwoord in de gebiedende wijs, maar misschien toch niet voluit?

Kirsner (2003:84) merkt als een van de eersten op dat de imperativische infinitief erg vaak verschijnt in wat men prohibitivische contexten kan noemen. In zijn data, die eigenlijk te literair en te beperkt is om representatief te zijn, wordt een prohibitivische taaldaad haast even regelmatig met een infinitief als met een imperatief gerealiseerd. Hij besluit, weliswaar met enige reserve, dat “Dutch is moving towards the situation seen in languages such Hebrew, Spanish and Italian” (Kirsner 2003:90). Vooral de vergelijking met die laatste taal lijkt op te gaan aangezien de werkwoordsvorm van de Italiaanse prohibitief enkelvoud de infinitief is. Nu, de vraag of de imperativische infinitief de imperatief werkelijk aan het vervangen is in negatieve gevallen is natuurlijk enkel met een diachroon corpus te beantwoorden. Maar voor

een goed begrip van die gegevens is het nuttig eerst een accuraat beeld te hebben van de huidige situatie.

5.1 Hedendaags Nederlands

In de tabel hieronder worden de absolute cijfers van Tabel 1 opgesplitst in het aantal gevallen zonder een ontkenning (#(+)) en met een ontkenning (#(-)).

Subcorpora		Infinities		Imperatief	
		#(+)	#(-)	#(+)	#(-)
Directe conversaties	Nederlands	40	12	883	14
	Vlaams	8	5	302	8
	<i>Totaal</i>	<i>48</i>	<i>17</i>	<i>1185</i>	<i>22</i>
Overige componenten	Nederlands	12	5	369	9
	Vlaams	4	0	79	2
	<i>Totaal</i>	<i>16</i>	<i>5</i>	<i>448</i>	<i>11</i>
Drama	Nederlands	25	13	335	27
	Vlaams	7	5	168	22
	<i>Totaal</i>	<i>32</i>	<i>18</i>	<i>503</i>	<i>49</i>
Totaal		96	40	2136	82

Tabel 5: De correlatie van de imperativische infinitief en de imperatief met de ontkenning in modern Nederlands.

De bevindingen van Kirsner worden maar gedeeltelijk bevestigd. Negatie is relatief sterker vertegenwoordigd bij de imperativische infinitief dan bij de imperatief: dertig procent van de infinitieven in het corpus is verbonden met een ontkenning tegenover slechts vier procent van de imperatieven. In absolute termen is de negatieve imperatief echter nog steeds frequenter dan de negatieve imperativische infinitief. Anders gezegd, een prohibitivische taaldaad wordt hier dubbel zo vaak met een imperatief als met een infinitief verwezenlijkt. Belangwekkend is dat in het CGN en met name in de Nederlandse directe conversaties de negatieve infinitief wél bijna even frequent is als de negatieve imperatief. Maar het subcorpus onderscheidt zich (net) niet significant van de andere subcorpora.

Tabel 6 is een opdeling van de cijfers voor de pragmatische hoofdklassen uit Tabel 3 in gevallen zonder en met een ontkenning.

Hoofdklasse	Directe conversaties		Andere componenten		Drama		Totaal	
	#(+)	#(-)	#(+)	#(-)	#(+)	#(-)	#(+)	#(-)
Wilsvol directief	13	10	3	1	12	7	28	18
Niet-wilsvol directief	31	6	12	4	19	8	62	18
Commissief directief	1	0	1	0	1	0	3	0
Expressief directief	0	1	0	0	0	3	0	4
Discours	3	0	0	0	0	0	3	0

Tabel 6: Frequenties van de pragmatische functies van de imperativische infinitief zonder en met een ontkenning in modern Nederlands.

De belangrijkste observatie is dat de negatieve infinitief, in tegenstelling tot de positieve, even vaak de rol van wilsvolle als die van niet-wilsvolle directief vervult. De wilsvolle directieven omvatten de smeekbede in (14), vijf bevelen als (33) en twaalf verzoeken als (34). De niet-wilsvolle directieven zijn diverser: een suggestie en een aanbeveling, drie instructies, vijf waarschuwingen en acht adviezen. De laatste drie taaldaden zijn geïllustreerd in (35) tot (37). Voorbeelden van de twee types expressieve directieven zijn (24) en (25).

- (33) Esther Mogen we nou eten –
 Vader Wacht nou even, we moeten eerst een opname hebben. [...]
 Esther (pakt een broodje).
 Moeder *Nog nergens aankomen!* (Van den Berg 2003:12)
- (34) Vader Ik begrijp het gewoon eventjes niet.
 Moeder Gewoon eventjes niet. (gaat achter hem staan) Doe die luiken omhoog Leo.
 Vader *Niet op mijn vingers kijken Els*, dat maakt me bloednerveus! (Van den Berg 2003:6)
- (35) Dames *niet schrikken*. (fn009121.72)
- (36) Ge moet zijn koersbroek wassen in koud water met zachte zeep. *Nooit drogen op de verwarming*. (Rozenstraten 1987:52)
- (37) Albert Aandacht, aandacht, renners in aantocht!
 Els Ze zijn nog met drie!
 Jean *Niet omzien*: trappen! (Rozenstraten 1987:54)

5.2 Nederlands van 1680 tot nu

Om Kirsners (2003:90) diachrone claim te verifiëren worden de gegevens van Tabel 4 in de volgende tabel opgesplitst in, andermaal, positieve en negatieve gevallen. De tabel geeft ook de frequenties per duizend woorden van de infinitieven en imperatieven met een ontkenning (/1000(-)).

Subcorpora		Infinitief			Imperatief		
		#(+)	#(-)	/1000(-)	#(+)	#(-)	/1000(-)
1980-nu	Nederlands	25	13	0,30	335	27	0,63
	Vlaams	7	5	0,13	168	22	0,57
	<i>Totaal</i>	32	18	0,22	503	49	0,60
1930-1980	Nederlands	11	32	0,63	439	55	1,08
	Vlaams	8	3	0,08	297	52	1,31
	<i>Totaal</i>	19	35	0,39	736	107	1,18
1880-1930	Nederlands	8	3	0,06	498	36	0,67
	Vlaams	13	7	0,23	381	19	0,63
	<i>Totaal</i>	21	10	0,12	879	55	0,65
1780-1880	Nederlands	1	1	0,03	277	23	0,77
	Vlaams	0	0	0	426	18	0,53
	<i>Totaal</i>	1	1	0,02	703	41	0,65
1680-1780	Nederlands	0	0	0	656	46	0,73

Tabel 7: De correlatie van de imperativische infinitief en de imperatief met de ontkenning in het Nederlands van de achttiende tot de eenentwintigste eeuw.

Legt men de aantallen infinitieven en imperatieven met een ontkenning naast elkaar, dan lijkt Tabel 7 Kirsner te bevestigen. Voor elke negatieve imperativische infinitief zijn er in 1780-1880 meer dan veertig negatieve imperatieven, in 1880-1930 nog maar vijf en in 1930-1980 en 1980-nu nauwelijks drie. De genormaliseerde frequenties moeten echter ook in rekening worden gebracht. Wat opvalt in die data is dat de frequentie van de negatieve imperativische infinitief wel toeneemt, maar niet ten koste van de andere grammaticale vorm. De frequentie per tienduizend woorden van de negatieve imperatief blijft vrij onveranderlijk rond zes en een half.⁹ Dat is des te markanter in het licht van de algemene achteruitgang van de imperatief. Het Nederlands gaat zijn negatieve imperatief dus nog niet direct inruilen voor een prohibitief naar Italiaans model. De negatieve imperativische infinitief is, zo te zien, niet zozeer een vervanger van als wel een supplement bij de negatieve imperatief.

⁹ De periode 1930-1980 is een uitschieter. Merk op dat de frequentie van de negatieve imperativische infinitief in dit subcorpus ook erg hoog is.

5.3 Verklaring

De reden(en) waarom prohibitivische taaldaden toch relatief vaak met een infinitief in plaats van een imperatief worden gerealiseerd is (of zijn) nog niet duidelijk.

Volgens Kirsner (2003:84-85) zou de volgorde van de ontkenning en het werkwoord wel eens een dubbele rol kunnen spelen. De eerste verklaring vertrekt vanuit de verschillende positie van de negatie. In tegenstelling tot de imperatief plaatst de imperativische infinitief de negatie vooraan. Het resultaat daarvan is: terwijl een imperatief als (38a) de hoorder nog twee woorden lang in het ongewisse laat over de directionaliteit van de oproep, maakt een infinitief als (38b) terstond duidelijk dat het om een negatieve imperativische taaldaad gaat. Mogelijk opteert de spreker, in geval van een ontkenning, dus vaker voor een infinitief om de eventuele verwarring van (38a) te vermijden.

- (38) a Doe dat niet.
b Niet doen!

De tweede verklaring van Kirsner gaat uit van de verschillende positie van het werkwoord. De imperatiefvorm staat altijd in het begin van de zin en de infinitiefvorm meestal aan het einde, na de ontkenning. De negatieve imperativische infinitief zou daarom misschien passender zijn dan de negatieve imperatief wanneer het werkwoord contextueel nieuwe informatie bevat. Die redenering is niet echt overtuigend. Zo biedt ze eigenlijk amper een antwoord op de vraag waarom een prohibitivische taaldaad verhoudingsgewijs zo veel vaker als infinitief verschijnt dan een positieve imperativische taaldaad. Immers, om dit feit te kunnen verklaren zou het zogenaamde verschil in informatiestructuur enkel of toch hoofdzakelijk voor gevallen met een ontkenning mogen gelden. Maar dat is niet zo. De argumentatie van Kirsner kan men ook perfect op een positief paar als (39) toepassen.

- (39) a Gebruik gewoon een mes!
b Gewoon een mes gebruiken!

Bovendien is zijn interpretatie van de imperativische infinitief voor discussie vatbaar. Een van de twee negatieve gebruikstypes die Fortuin (2003:33) onderscheidt, houdt net een contrast in

“met een gegeven handeling van de hoorder waarvan de spreker denkt dat deze ongeschikt of ongepast is.” Zin (40) bijvoorbeeld is een reactie op een lange, als onverstaanbaar omschreven passage in het CGN, ongetwijfeld een met gelach.

(40) Niet lachen meneer. (fn000559.114)

De infinitiefvorm kan hier bijgevolg moeilijk als een drager van nieuwe informatie worden beschouwd.

In het onderhavige artikel wordt beleefdheid naar voren geschoven als dé motivatie voor het gebruik van de imperativische infinitief in negatieve contexten. Toegegeven, ook van der Auwera (2006:20) verwijst kort naar de belangrijke rol van beleefdheid maar hij geeft niet aan waarom de behoefte aan verzachting groter is bij negatieve dan bij positieve imperativische taaldaden. Voor een antwoord op deze vraag is het zinvol een blik te werpen op de werking van de ontkenning in het discours. Zo merkt Givón (2001:371) met recht op dat een negatieve zin altijd de positieve tegenhanger veronderstelt. Het gaat dan uiteraard niet over een logische vooronderstelling maar over het idee dat de hoorder op de hoogte is of echt overtuigd is van de tegenhanger. De dialoog in (41) is een goede illustratie. De tweede spreker neemt in zijn of haar negatieve mededeling aan dat de gesprekspartner weet heeft van de babyplannen. De reactie van de eerste spreker maakt duidelijk dat die veronderstelling er werkelijk is maar dat ze fout is.

- (41) A Alles goed?
 B Tja, mijn vrouw is niet zwanger.
 A Ah, waren jullie aan het proberen? (vrij naar Givón 2001:371)

Nu treedt dit verschijnsel evengoed op bij negatieve imperativische taaldaden. Iedere oproep om iets niet te doen veronderstelt dat de hoorder de ‘verboden’ stand van zaken al aan het uitvoeren is, zoals in (40), of dat hij of zij die zal uitvoeren, zoals in (42).

- (42) A Oh jij moet straks nog werken. [...]
 B Helaas wel eet smakelijk. [...] En *niet smakken hè* komt allemaal op bandje.
 C Ik smak niet. (fn000679.96-102)

Deze infinitief is een voorbeeld van Fortuins (2003:22-23) tweede negatieve gebruikstype: de spreker verwacht dat de hoorders een in zijn ogen ongewenste handeling, als smakken, zullen verrichten en noemt de handeling die volgens hem wel in de context past.

Vanwege deze zogenoemde discoursveronderstellingen zijn negatieve imperativische taaldaden, in de klassieke benadering van beleefdheid van Brown & Levinson (1987), minder beleefd dan positieve imperativische taaldaden. Volgens hen komt beleefdheid neer op het beperken van het gezichtsverlies van de ander. Dat gezicht heeft altijd een positieve en een negatieve kant: het positieve gezicht is het verlangen om aanvaard en gewaardeerd te worden, het negatieve gezicht het verlangen om ongestoord zijn of haar gang te kunnen gaan. Zoals ook De Clerck (2006:279-282) opmerkt, is het negatieve gezicht van de hoorder bij de twee directionaliteiten in gevaar. Zowel een positieve als een negatieve imperativische taaldaad tracht namelijk de handelwijze van de hoorder te sturen en verkleint zo zijn of haar vrijheid. Een negatieve imperativische taaldaad bedreigt echter ook nog eens zijn of haar positieve gezicht. De reden is dat zo'n taaldaad, door de aanwezigheid van de positieve tegenhanger in de context, onwillekeurig een afkeuring aanduidt van het optreden van de hoorder en/of van die persoon zelf. In (42) bijvoorbeeld heeft de tweede spreker, zoals al gezegd, het vermoeden dat de hoorders zullen smakken. Uit de lichtjes verontwaardigde reactie van de derde spreker blijkt dat zij de veronderstelling inderdaad persoonlijk opvat en niet kan appreciëren. In een situatie als (40), waarin de spreker een einde wil maken aan een actie die volop aan de gang is, is het probleem van gezichtsbedreiging nog acuter (De Clerck 2006:279). De taaldaad is er een directe afwijzing van het gedrag op en net voor het spreekmoment. Een dergelijke oproep heeft typisch een ondertoon van ergernis, teleurstelling of woede en wordt door de hoorder begrepen als een regelrechte aanval op zijn of haar positieve gezicht.

De keuze voor een imperatief in negatieve imperativische contexten lijkt, in zekere zin, olie op het vuur. Volgens Fortuin (2003:25) is het immers deel van de betekenis van die vorm, ook in combinatie met een ontkenning, de hoorder uitdrukkelijk aan te zetten de genoemde stand van zaken al dan niet te realiseren. Die intrinsieke impuls kan het gezichtsbedreigende effect van een negatieve imperativische taaldaad alleen maar versterken. Het gebruik van een infinitief is dan een van de kortste en al bij al nog vrij directe manieren om het gevaar af te wenden. De imperativische functie is niet inherent aan de vorm, die gewoon de gewenste actie of toestand beschrijft als passend. Als men deze kenmerken door de bril van Brown & Levinson (1987) bekijkt, houden ze een wat minder grove schending van de vrijheid van de hoorder en enige eerbied voor zijn of haar gevoelens in. De enquêtes in Vismans (1994:209)

en Kirsner (2003:72-74) naar de beleefdheid van de imperatief en de imperativische infinitief bevestigen trouwens dit verschil.

De geprikkelde reactie in (42) maakt intussen wel maar al te duidelijk dat zelfs een dergelijke verzachting niet altijd volstaat. De fluwelen handschoen van de imperativische infinitief kan de klap van de ijzeren hand van het verbod uiteraard ook maar deels temperen (naar Horn 1991:97, van der Auwera 2006:20).

6 Besluit

Het corpusgebaseerde perspectief van dit artikel leert eerst en vooral dat de imperativische infinitief, vooral in vergelijking met de imperatief, niet zo erg vaak voorkomt in hedendaags Nederlands en dat het om een Vroeg- of misschien zelfs Laattienlandse innovatie gaat die alsmaar frequenter wordt. Ten tweede is het dankzij het corpusonderzoek hier mogelijk de gebruikskennmerken van de imperativische infinitief te bepalen als, in toenemende mate van specificiteit: zuiver directief, met een minder sterke tot zwakke oproep aan de hoorder en een minder sterk tot zwak verlangen van de spreker, in hiërarchisch neutrale contexten en in het voordeel van de hoorder. Belangrijk is dat dit prototype én de zeldzaamheid van specifieke pragmatische functies in lijn zijn met Fortuins (2003) analyse van de imperativische infinitief. Ten derde laat het onderzoek zien dat er een hechte band is tussen de infinitief en de negatie maar ook dat het Nederlands zijn normale prohibitief nog niet opgeeft. Om de correlatie met de ontkenning te verklaren moet er een beroep worden gedaan op de notie van beleefdheid: de infinitief beantwoordt aan de behoefte om de grotere gezichtsbedreiging die uitgaat van een negatieve imperativische taaldaad te beperken.

Corpus

Berg, J. van den (2003). *Blowing*.

<http://www.jeroenvandenberg.com/toneelteksten_frameset.html>

Bergh, P.T.H. van den (1912[1837]). *De neven. Blijspel in vier bedrijven*. Amsterdam: Versluys.

Haren, O.Z. van (1954[1779]). *Pietje en Agnietje of de doos van Pandora*. Gorinchem: Noorduijn & Zoon.

Muylaert, F. (1986). *Oom Edward heeft het weer*. Hulste: Vereniging van Vlaamse

Toneelauteurs.

Nederlandse Taalunie (2004). *Corpus gesproken Nederlands*. Release 1.0. Den Haag.

Parra, B. de la (2001). Viktor en ik. In: *Vijf teksten voor het jeugdtheater*. Amsterdam: International Theatre & Film Books, 171-268.

Rozenstraten, L. (1987). *Aandacht! Aandacht! Renners in aantocht*. Hulste: Vereniging van Vlaamse Toneelauteurs.

Bibliografie

Auwera, J. van der (2006). Why languages prefer prohibitives? *Journal of foreign languages* 161, 2-25.

Auwera, J. van der & L. Lejeune (2005). The prohibitive. In: M. Haspelmath, M.S. Dryer, D. Gil & B. Comrie (reds.), *The world atlas of language structures*. Oxford: Oxford University Press, 290-293.

Blom, A. (1987). Kloppen s.v.p. Onderdeel van een procedure. *Voortgang: jaarboek voor de neerlandistiek* 8, 177-189.

Brown, P. & S. Levinson (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clerck, B. De (2006). *The imperative in English: a corpus-based, pragmatic analysis*. Ongepubliceerd proefschrift Universiteit Gent.

Duinhoven, A.M. (1984). Ban de bom! Over vorm en betekenis van de imperatief. *De nieuwe taalgids* 77, 148-156.

Evans, N. (2007). Insubordination and its uses. In: I. Nikolaeva (red.), *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*. Oxford: Oxford University Press, 366-431.

Fortuin, E. (2003). De directieve infinitief en de imperatief in het Nederlands. *Nederlandse taalkunde* 8, 14-43.

Givón, T. (2001). *Syntax. An introduction*. Volume 1. Amsterdam: John Benjamins.

Haan, S. de (1986). Gebruiksmogelijkheden van de Nederlandse imperatief. *Tabu* 16, 250-260.

Haan, S. de (1992). Vul de bon in en en win een reis! Over imperatieven in reclameteksten. In: E.C. Schermer-Vermeer, W.G. Klooster & A.F. Florijn (reds.), *De kunst van de grammatica. Artikelen aangeboden aan Frida Balk-Smit Duyzentkunst*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 95-109.

- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997).** *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Groningen, Deurne: Nijhoff, Wolters Plantyn.
- Hoeksema, J. (1992).** Bevelende zinnen zonder polaire tegenhanger. In: H. Bennis & J.W. de Vries (reds.), *De binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*. Dordrecht: ICG, 123-131.
- Horn, L.R. (1991).** Duplex negation affirms: the economy of double negation. In: L.M. Dobrin, L. Nichols & R.M. Rodriguez (reds.), *Papers from the 27th regional meeting of the Chicago Linguistic Society. Part two: the parasession on negation*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 80-106.
- Kirsner, R.S. (2003).** On the interaction of the Dutch pragmatic particles *hoor en hè* with the imperative and infinitivus pro imperativo. In: A. Verhagen & J. van de Weijer (reds.), *Usage-based approaches to Dutch. Lexicon, grammar, discourse*. Utrecht: LOT, 59-96.
- Lambooy, J.H.Th. (1963).** De korte infinitief. In: A.W. de Groot & H. Schultink (reds.), *Studies op het gebied van het hedendaagse Nederlands*. Den Haag: Mouton, 107-157.
- Nieuwenhuijsen, P. (1976-1977).** Agenda-zinnen. *Spektator* 6-7, 456-461.
- Onrust, M. (1996).** Het effect van de imperativische infinitivus. *Tekst[blad]* 2, 10-11.
- Paardekooper, P.C. (1951).** De imperatief als grammatische categorie in het ABN. *De nieuwe taalgids* 44, 97-107.
- Rycker, T. De (1990).** *Imperative subtypes in conversational British English: an empirical investigation*. Ongepubliceerd proefschrift Universiteit Antwerpen.
- Vismans, R. (1994).** *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. Dordrecht: ICG.
- Weijnen, A.A. (1971).** *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Assen: Van Gorcum.
- Wouden, T. van der (1998).** Niet huilen maar: negation, directives and particles. In: S. Barbiers, J. Rooryck & J. van de Weijer (reds.), *Small words in the big picture. Squibs for Hans Bennis*. Leiden: HIL, 125-128.